

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ  
ІВАНА ОГІЄНКА

Педагогічний факультет

Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та  
реставрації творів мистецтва

До захисту допущено  
Завідувач кафедри  
\_\_\_\_\_ Урсу Н.О.  
«\_\_\_» \_\_\_\_\_ 2020 р.

Дипломна робота бакалавра

з теми

**ХУДОЖНІ ЕМАЛІ У ФОРМОТВОРЕННІ ЮВЕЛІРНИХ  
ВИРОБІВ**

Виконала: студентка 4 курсу галузі знань  
0202 Мистецтво напряму підготовки  
6.020208 Декоративно-прикладне мистецтво  
денної форми навчання

**Штокайло Ірина Ігорівна**

Керівник:

**Луць С.В.**, кандидат мистецтвознавства,  
старший викладач

Рецензент:

**Урсу Н.О.**, доктор мистецтвознавства,  
професор

Кам'янець-Подільський

2020

## ЗМІСТ

ВСТУП .....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА ХУДОЖНІХ ЕМАЛЕЙ .....	6
1.1.    Художні емалі у світовому декоративно-прикладному мистецтві ....	6
1.2.    Розвиток емальєрного мистецтва в Україні.....	12
Висновки до розділу 1 .....	22
РОЗДІЛ 2. ХУДОЖНІ ЕМАЛІ ЯК ТЕХНОЛОГІЧНО-ТЕХНІЧНИЙ ЧИННИК ЮВЕЛІРНОГО МИСТЕЦТВА .....	24
2.1.    Основні техніко-технологічні засади емальєрства .....	24
2.2.    Основні технологічно-технічні засади ювелірства.....	42
Висновки до розділу 2 .....	53
РОЗДІЛ 3. ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ФОРМОТВОРЕННЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІК ХУДОЖНІХ ЕМАЛЕЙ.....	53
3.1.    Художні емалі як засіб вирішення художньо-образної ідеї ювелірних виробів.....	53
3.2.    Специфіка технологічно-технічних процесів формотворення ювелірних виробів з використанням технік художніх емалей .....	56
Висновки до розділу 3 .....	62
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	<b>Ошибка! Закладка не определена.</b>

## ВСТУП

Мистецька освіта сьогодення має розвивати нові напрямки та пошуки сучасної науки, а також відповідати розвитку творчої особистості та задовольняти проблеми суспільства. Одним з таких нових і перспективних спрямувань є художня емаль.

Художня емаль з кожним роком стає все більш привабливою для українських художників різних спеціальностей, а також для замовників, колекціонерів, дизайнерів і архітекторів. З кожним роком вдосконалюється технологія емалювання, відкриваються нові й нові пластичні якості емалі. Змінюється також і сприйняття емальєрного мистецтва, що в останні десятиріччя активно і впевнено розвивається як повноцінна галузь декоративно-прикладного мистецтва.

Однак вивчення складної технології емалі та спадкоємність передачі секретів емальєрної майстерності в Україні все ще має недостатню організацію. Відсутність на Україні освітніх закладів, в яких вивчають художню емаль, а також практична відсутність наукового обґрунтування необхідності таких освітніх установ підтверджує актуальність вибраної теми. Не менш важливою проблемою, в рамках цієї теми, є відродження втрачених технологій. Індивідуальні підходи окремих майстрів не складають спільної науково-творчої основи цього виду мистецтва. В зв'язку з цим втрачаються безцінні технології майстрів емалі, історично відбуваються повторні відкриття в галузі емалі, відсутнє логічне накопичення досвіду [16].

Здебільшого українські художники оволодівають емальєрною справою закордоном – на курсах майстерності, в навчальних закладах або на творчих симпозіумах. У Франції, Німеччині, США, Іспанії, Голландії та ін. проводяться конференції, видаються періодичні видання і книжки, присвячені емалі та її сучасному розвитку. Художники-емальєри об'єднуються в асоціації, які на громадському рівні знаходять державну підтримку і сприяють всебічному розвитку і популяризації емальєрного мистецтва, в тому числі, розвитку емальєрної освіти.

Висвітлення теоретичних та практичних засад емальєрного мистецтва в Україні надзвичайно важлива проблема. Із низки причин, серед яких непопулярність емальєрної техніки в радянські часи, для багатьох емальєв все ж залишається частиною ювелірного, а в кращому випадку декоративно-прикладного мистецтва. На сьогодні також маємо низку публікацій про персоналії окремих митців-емальєрів. Та, на жаль, майже відсутній комплексний погляд на сучасне українське емальєрство в цілому, його регіональні відмінності, проблематику та тенденції розвитку [5; 16; 24; 28; 36; 51; 52; 56; 58 ].

Процеси, що відбуваються в світовому та українському образотворчому мистецтві кінця ХХ – початку ХХІ ст., в багатьох випадках характеризуються небувалим розширенням побудови художнього образу, зокрема переходом традиційно прикладних видів у сферу мистецтва станкового і монументального. Ці процеси потребують наукового аналізу, узагальнень для встановлення еволюції, тенденцій і перспектив розвитку.

Все це спонукає до наукового осмислення емалі як окремого виду ювелірного мистецтва та підтверджує актуальність обраної теми: «Художні емалі у формотворенні ювелірних виробів».

**Мета роботи** – проаналізувати застосування художніх емалей у формотворенні ювелірних виробів.

Відповідно до мети дипломної роботи визначено **завдання дослідження:**

- вивчити історію розвитку мистецтва художніх емалей в світі та Україні;
- розглянути художні емалі як технологічно-технічний чинник ювелірного мистецтва;
- проаналізувати принципи та методи формотворення ювелірних виробів з використанням технік художніх емалей;

- дослідити специфіку технологічно-технічних процесів формотворення ювелірних виробів з використанням технік художніх емалей.

**Об'єкт дослідження** – художнє емальєрство в контексті ювелірної справи.

**Предмет дослідження** – техніко-технологічне застосування художніх емалей у формотворенні ювелірних виробів.

У ході опрацювання матеріалів роботи ми використали наступні **методи дослідження**: теоретико-методологічний аналіз, історичний, аналітико-синтетичний, класифікаційний та порівняльний.

**Наукова новизна** полягає в систематизації напрацювань вітчизняних та закордонних вчених з проблеми дослідження. В роботі проведений детальний теоретичний аналіз матеріалів проблеми та здійснено техніко-технологічне обґрунтування ювелірного виробу з застосуванням емалювання.

**Практична значущість** полягає в можливості використання опрацьованих і систематизованих матеріалів в подальших наукових дослідженнях з даної проблеми, а також у використанні теоретичних матеріалів та креслень ювелірного виробу в проведенні семінарських занять в коледжах та університетах на спеціальностях відповідного спрямування.

**Структура роботи** включає такі елементи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний зміст роботи представлений на 70 аркушах.

## ВИСНОВКИ

Проаналізувавши матеріали дослідження я дійшла висновку, що виникнення емалі та її застосування в ювелірному мистецтві має свою понад тритисячолітню історію. Переживши певний занепад, мистецтво художньої емалі набуває популярності в добу модерну кінця XIX ст., особливо у дрібних ювелірних виробах і жіночих коштовностях. Протягом тривалого часу вона використовувалася для імітації дорогих інкрустацій самоцвітами. Крім того, застосування емалі для монохромних поверхонь дорогоцінних металів у ювелірних виробах, ритуальних предметах і столовому начинні збагачувало їх кольором.

У Давньому Єгипті в епоху Середнього царства у 2500 – 2400 роках у виготовленні прикрас (браслетів, діadem) починають застосовувати виїмчасту та псевдо-перегородчасту емалі. Від V ст. до н.е. войовничі кельтські племена в декорі виробів з бронзи почали застосовувати виїмчасту емаль, оздоблюючи нею вилівані та карбовані предмети – зброю, посуд, ювелірні прикраси. у Візантії від V ст. розвинулася техніка перегородчастої емалі. Римляни навчилися техніці емалювання в провінціях (Галлії, а пізніше і в Британії, причому ці роботи в технічному відношенні повністю відповідають роботам кельтів: непрозорі емалі офарблювалися в більшості випадків оксидами заліза і міді, а на виробах з бронзи використовувалася виїмчаста емаль. В Італії в добу Ренесансу набуває поширення емалевий живопис. Візантійські майстри з високою професійністю виконували мініатюрні роботи в емалі — це ікони, оздоблення ваз, кубків і ювелірні прикраси.

Тема емальєрної освіти в Україні досі залишалась майже недослідженою з наукової точки зору. Історія емальєрства на території України тісно пов'язана із розвитком цього виду мистецтва в світі, а особливо – в Європі. Найбільші злети у виконанні емальєрних творів відбулися в середині I тис. до н.е. (час поширення елліно-скіфського мистецтва), за доби раннього середньовіччя та Київської Русі, а також пізніше – у XVIII та XX ст.

Емаль – це склоподібна маса неорганічного, в більшій частині окисного складу, наплавленого на металеву основу. Інші покриття, нанесені на метал, що не супроводжуються високотемпературною обробкою, не слід пов'язувати з поняттям гаряча емаль або емалі.

Термічні властивості скла і металу, на який воно наноситься, повинні відповідати один одному.

Докладне вивчення, усвідомлення і сприйняття методів і підходів в композиції, образотворчих засобів і прийомів в техніці, що розкривають задум автора, це найвірніший шлях до успіху в мистецтві художньої емалі. Володіння технічними прийомами важливе ще й тому, що емаль відноситься до виду мистецтва, в якому художник працює опосередковано, за прогнозом. Він не бачить результат своїх дій безпосередньо, і точно так само, не може впливати на нього. Тільки після випалу в печі, і охолодження виробу, автор може оцінити етап роботи і прийняти будь-яке рішення.

Художні емалі в ювелірних виробках сучасних емальєрів-ювелірів є саме тим засобом вирішення художньо-образної ідеї, який дозволяє розширити композиційний рисунок та колірну гаму виробу, втілити найсміливіші задуми та винести сучасне емальєрне мистецтво на недосяжний рівень. Сучасні технології 3d друку, лазерного гравіювання та мікроемалі поєднуються з системним вивченням та опрацюванням українського та світового історичного досвіду традиційних технологічно-технічних процесів.

Високий естетичний та художній рівень поєднання різноманітних матеріалів, які складають велику кількість дорогих металів, коштовного каміння та багатой палітри інших засобів у поєднанні з віртуозним володінням ювелірних технік та креативними новаторськими технологічними прийомами лежать в основі в роботі сучасних ювелірів.

Художній і технологічний процес створення виготовлення ювелірних прикрас передбачає: розмітку, гнуття, правку, пайку, обпилювання, випилювання лобзиком, шабрування, свердління, штифтову, відбілювання та відпалювання, та ін.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акчуріна-Муфтїєва Н. Ювелірне мистецтво кримських татар // Образотворче мистецтво. 2013. № 3. С. 106–109.
2. Безфтористі яскравозабарвлені склопокриття зі зниженою температурою випалу / О. П. Рижова, М. А. Хохлов, Р. І. Кислична. Технологічний аудит та резерви виробництва. 2015. № 3/4(23). С. 12–17.
3. Беннет Д. Ювелирное искусство. Москва: Арт-родник, 2005. 492 с.
4. Борисов Л. Ф. Ковка. Чеканка. Инкрустация. Эмаль. Основы кузнечного дела. Технология обработки различных металлов. Художественная отделка изделий [Текст] / Л. Ф. Борисов. Москва: ООО «Аделант», 2000. 224 с.
5. Бородай Ю. Графіка. Емаль. Київ : Атлант ЮЕмСі, 2004. 120 с.
6. Брагина, Л. Л. Технология эмали и защитных покрытий [Текст] / под ред. Л. Л. Брагиной, А. П. Зубехина. Харьков: НТУ «ХПИ»; Новочеркасск: ЮРГТУ (НПИ), 2003. 484 с.
7. Вишеславський Г. Термінологія сучасного мистецтва. Означення, неологізми, жаргонізми сучасного візуального мистецтва України. Київ: Тетра Incognita, 2010. 413 с.
8. Влияние малых модифицирующих добавок на свойства эмалевых покрытий / О. П. Рыжова, М. А. Хохлов. Научные труды: Русенски университет «Ангел Кънчев», том 55, серия 10.1, Химические технологии. 2016. С.120–124.
9. Водостойчивость эмалевых фритт / В. И. Голеус, О. Н. Рубанова, Т. И. Нагорная, Я. И. Белый, О. П. Рыжова. Вопросы химии и химической технологии. 2011. № 5. С. 135–137.
10. Водостойчивость эмалевых покрытий / В. И. Голеус, О. Н. Рубанова, Т. И. Нагорная,, Т. И. Козырева, О. П. Рыжова. Вопросы химии и химической технологии. 2012. № 5. С. 165–168.
11. Вудинг Р. Закрепка бриллиантов. Профессиональный подход / Р.Вудинг. Омск : Делал-Пресс, 2005. С. 18.



12. Гончарова Л. Н. Ростовская финифть XVIII XIX вв. // Музейні читання: матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво погляд крізь віки» (11-13 грудня 2006 р.) Київ: МУНДМ, 2007 С. 269 – 278.

13. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник А К / [за заг. ред. Я. П. Запаска]. Т. 1. Львів: , 2000. С. 223 – 224.

14. Довгань Ю. Нові аспекти використання гарячої емалі в архітектурному середовищі // Мистецтвознавство України. Київ: СПД Пугачов О.В. Київ, 2007. Вип. 8. С. 84 – 88.

15. Довгань Ю.О. Досвід використання художньої емалі в умовах сучасного інтер'єру // Наукова конференція молодих вчених, аспірантів і студентів КНУБА: Тези доповідей. Київ: КНУБА, 2007. С. 197.

16. Довгань Ю. Мистецтво емалі в Україні: історичний досвід та сучасний стан: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.05 «Образотворче мистецтво». Харків, 2009. 19 с.

17. Дослідження впливу хімічного складу склофрити на оптичні характеристики емалевих покриттів, які забарвлені сульфоселенідом кадмію / О. П. Рижова, М. А. Хохлов, В. І. Голеус. Вопросы химии и химической технологии, 2013. № 5. С. 162–166.

18. Дослідження процесів, що відбуваються при випалюванні емалевих покриттів з червоним та жовтим пігментами / О. П. Рижова, О. В. Носенко, М. А. Хохлов. Физико-химические проблемы в технологии тугоплавких неметаллических и силикатных материалов : сб. науч. докладов Междунар. науч.-технич. конф., 8–9 жовт. 2013 р. Днепропетровск, 2013. С.87–88.

19. Емалевий шлікер для одержання безфторитих склопокриттів блакитного кольору : пат. 102911 Україна, МПК (2013.01) С03С 8/02 (2006.01), С03С 8/00, С03С 1/04 (2006.01). №а 2012 08675 ; заявл.16.01.12; опубл. 27.08.13, Бюл. № 16.

20. Забалуева Т. История искусств. Учебник для ВУЗов. Москва: Искусство, 2013. 128 с.

21. Зубехин А. П. Бессвинцовые бороалюмосиликатные эмали для художественных изделий из меди [Текст] // Стекло и керамика. 2001. № 4. С. 24–25.
22. Иванова Л. А. Развитие художественного и ювелирного литья. Одесса, 2003.
23. Исследование процессов, происходящих при обжиге эмалевых покрытий с селенокадмиевым красным пигментом / О. П. Рыжова, А. В. Носенко, М. А. Хохлов. Вісник НТУ «ХПІ». 2014. № 28 (1071). С. 108–115.
24. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття. Київ: Либідь, 2005. С. 262.
25. Кравченко М. Авторські художні прикраси в Україні (кінець ХХ — початок ХХІ ст.) // Образотворче мистецтво. 2012. № 3-4. С. 36 – 37.
26. Луць С. В. Особливості традиційних та інноваційних технологій, та методів в творчості Класичного ювелірного Дому «Лобортас» / С. В. Луць // Народознавчі зошити / Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2014. – Вип. 5. – С. 1073–1079.
27. Луць С. Технології художнього металу як фактор розвитку сучасного ювелірного мистецтва України // Художній метал: візії майбутнього Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 3-4 травня 2019 р. – Івано-Франківськ: Мантикора, 2019. С. 53 – 56.
28. Луць С. В. Художні гарячі емалі в мистецтві Класичного ювелірного Дому «Лобортас» / С. В. Луць // Мистецтвознавство'13. СКІМ. – Львів, 2013. – С. 173–182.
29. Марченко В. И. Ювелирное дело / В. И. Марченко. – М.: Высшая школа, 1984. – 254с.
30. Миллер Д. Модерн. Путеводитель коллекционера. Москва: Астрель, 2005. С. 145 – 152.

31. Мінжулін О. Реставрація творів з металу. Київ: Спалах, 1998. 230 с.
32. Никифоров Б. Ювелирное искусство: Учеб. пособие. Ростов н/Д.: Феникс, 2006. 249 с.
33. Особливості технології отримання емалевих покриттів на міді / О. П. Рижова, С. Ю. Науменко, Т. И. Нагорная, Р. И. Кисличная, В. С. Гуржій. Фізико-хімічні проблеми технології тугоплавких неметалевих та силікатних матеріалів: зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-техн. конф., 10 – 11 жовт. 2018 р. Дніпро: УДХТУ, 2018. С. 94.
34. Павлушкин, Н. М. Практикум по технологии стекла и ситаллов [Текст]. Москва: Издательство литературы по строительству, 1970. 248 с.
35. Пасічник Л. «Квадра міні-метал. Ювелірне – мистецтво – міні-емалі». Київ: Арталекспронт. 2014. – 64 с.
36. Пасічник Л. В. Ювелірне мистецтво України ХХ–ХХІ століть: монографія /Л. В. Пасічник. – Київ : Наукова думка, 2017. – 302 с.
37. Підвисоцька О. П. Ювелірне мистецтво України раннього залізного віку // Золота скарбниця України, К.: Акцент, 1999. С. 7 – 36.
38. Підвисоцька О. П. Пам'ятки ювелірного мистецтва ІХ ст. до н. е. перших століть н. е. із зібрання Музею історичних коштовностей України // Золото степу. Археологія України. Шлезвіг, 1991. С. 251 – 253.
39. Підвищення водостійкості безсвинцевої ювелірної емалі / О. П. Рижова, О. Б. Гуржій. Технологічний аудит та резерви виробництва. 2016. № 4/4(30). С. 7–13.
40. Разработка легкоплавких малофтористых эмалевых покрытий для малоуглеродистой стали / О. П. Рыжова, М. А. Хохлов. Slovak international scientific journal. 2018. № 21. С. 48 – 54.
41. Розробка білих титанових емалевих покриттів зі зниженою температурою випалу / О. П. Рижова, М. А. Хохлов, Р. І. Кислична. Технологічний аудит та резерви виробництва. 2015. № 4/4(24). С. 25 – 30.

42. Розробка декоративних емалей для виробів із золота, срібла та міді / О. П. Риждова, О. Б. Гуржій. Технологічний аудит та резерви виробництва. 2016. № 2 (4)/28. С. 55 – 59.
43. Розробка склооснови для отримання декоративного покриття на міді та алюмінію / О. П. Риждова, О. Б. Гуржій. Вопросы химии и химической технологии. 2013. № 1. С. 161 – 163.
44. Стеклоэмалевые эталоны мер цвета / О. П. Рыждова, Р. И. Кисличная, Т. И. Нагорная. Вопросы химии и химической технологии, 2018. № 2 (117). С. 95 – 100.
45. Федорук О. Позначити грані достовірного // Образотворче мистецтво. 2003. № 3. С. 63.
46. Флёров А. Материаловедение и технология художественной обработки металлов. Москва: Высшая школа, 1981. 287 с.
47. Флеров, А. В. Техника художественной эмали, чеканки иковки [Текст] Москва: Высшая школа, 1986. 88 с.
48. Художні емалі для кольорових металів / О. П. Риждова, С. Ю. Науменко, Т. И. Нагорная, Р. И. Кисличная, А. Ю. Багаутдінова. Фізико-хімічні проблеми технології тугоплавких неметалевих та силікатних матеріалів: зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-техн. конф., 10-11 жовт. 2018 р. Дніпро: УДХТУ, 2018. С. 97.
49. Художній метал // Нариси з історії зарубіжного декоративно-ужиткового мистецтва / [за ред. Я.П. Запаска]. Київ: ІСДО, 1995. С. 261 – 317.
50. Царева Е. В. Декоративные эмали по благородным металлам [Текст] / Е. В. Царева, Ю. А. Спиридонов // Стекло и керамика. 2011. № 9. С. 40 – 41.
51. Чегусова З. А. Олександр Бородай новатор старовинних таємниць емалі // Президент. 2002. №11 – 12. С. 108 – 113.
52. Чегусова З. А. Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен: Альбомкаталог. К.: ЗАТ “Атлант ЮЕмСі”, 2002. 511 с.
53. Чегусова З. А. Декоративне мистецтво України: тенденції розвитку // Мистецтво України. 1991-2003: (Альбом). К.: Мистецтво, 2003. С. 22 – 33.

54. Шафран Р. Особливості професійного ювелірного мистецтва Львова кінця ХХ ст. // Вісник ЛНАМ. Львів : ЛНАМ, 2008. С. 80 – 102.
55. Шкляр І. Олександр Бородай: Клич вогню. Емаль // Музейний провулок. 2005. № 1(3). С. 80 – 83.
56. Шмагало Р. Нев'янучі квіти Станіслава Вольського // Вісник ЛНАМ. Львів : ЛНАМ, 2008. С. 119 – 124.
57. Шмагало Р. Т. Енциклопедія художнього металу / Р. Т. Шмагало. – Львів : Априорі, 2015. – Т. 1 : Світовий та український художній метал. Класифікація, термінологія, стилістика, експертиза. – 420 с., 1780 іл.
58. Шмагало Р. Т. Художній метал України ХХ – поч. ХХІ ст. Енциклопедія художнього металу. /Р.Т. Шмагало. – Львів : Априорі, 2015. Т. 2. – 276 с., 668 іл.
59. Шмагало Р. Ювелірне мистецтво України: авторський пошук і ринок // Образотворче мистецтво. 2012. № 3 – 4. С. 34 – 35.
60. Ювелірне мистецтво України. Альбом / Упор. Л.Крушельницька. Київ: Бліц-Принт, 2002. 192 с.
61. Яценко, Е. А. Художественные эмали для меди [Текст] // Стекло и керамика. 1997. № 3. С. 25–27.
62. Типология эмалей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ostmetal.info/istoriya-emalej-svojtva-raznovidnosti-i-primenenie/>
63. Емельянов А. Цветные горячие эмали и технология художественного эмалирования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hotemal.ru/node/247>